

RADIUS
Center for Contemporary Culture and Ecology
Kalverbos 20
2611 XW Delft
www.radius-cca.org

INLEIDING

In 1972 verscheen het inmiddels vermaarde rapport *De Grenzen aan Groei*, gepubliceerd door de Club van Rome, om het verband tussen economische groei en de gevolgen hiervan voor het milieu te onderzoeken. Het rapport maakte een prognose en een uitwerking van een aantal scenario's over de toekomst van grondstof- en voedselverbruik. Met het rapport *De Grenzen aan Groei* als ankerpunt ontwikkelt RADIUS in 2024 een programma dat de verhoudingen tussen economie en ecologie beproeft. Aan de hand van een viertal tentoonstellingen en een publieks- en educatieprogramma, stellen we ons het doel om tegenwicht te bieden aan de globale en totaliserende werking van het geavanceerd kapitalisme als heersend economisch systeem, door de verbeeldingskracht en het voorstellend vermogen van kunstenaars in te zetten om de begripsbepaling van waarde, verlangen, overvloed en schaarste te herzien in het licht van klimaatverandering en ecologisch verval. Hoe kunnen we weerstand bieden aan de totaliserende werking van kapitalisme en welzijn prioriteren boven winstmotief en -maximalisatie?

We sluiten het jaarprogramma af met het discursieve publieksprogramma PARADOXES OF PLENTY. Daarin staat de vraag centraal of er alternatieven denkbaar zijn voor het kapitalisme als economisch systeem, dat structurele ongelijkheid in de hand werkt en doelmatig kapitaliseert op het idee van verlangen als een niet te bevredigen tekort. Hoe zorg je ervoor dat welvarende mensen een maatschappelijke en politieke boodschap—van schaarste en (zelf)opgelegde matigheid—ter harte nemen die ze onwelgevallig is, terwijl het merendeel van de wereldbevolking tegelijkertijd alleen maar kan dromen van het hebben van een grotere CO₂-voetafdruk? Aan de hand van een reeks panelen, gespreksavonden, gedeelde maaltijden en kunstenaarspresentaties onderzoeken de deelnemers in het programma PARADOXES OF PLENTY deze complexe maatschappelijke vraagbaak, met een kritische houding ten opzichte van de status quo, consumentenactivisme, en presenteren een reeks voorstellen rond systemische verandering en verlangen als een vorm van overvloed.

CONSUMENTENACTIVISME

“Ecologie zonder klassenstrijd is tuinieren”, zo stelde Chico Mendes (1944-1988), leider van de Braziliaanse vakbond voor plattelandsarbeiders, totdat hij werd vermoord door grootgrondbezitters vanwege zijn activisme. Precies die klassenstrijd lijkt de olifant in de kamer in het debat rond de strijd die nodig is om klimaatverandering tegen te gaan, weliswaar met verschillende intensiteiten, gedaanten en figuraties maar onverminderd urgent, zowel hier in Nederland als elders. In Nederland en andere gelijksoortige landen in West Europa lijkt de discussie rond klassenstrijd in relatie tot klimaatverandering vaak te vervallen in een polariteit gekenmerkt door een oorverdovende stilzwijgendheid enerzijds en een moreel-ethische minachting en het verleggen van schuld(bewustzijn) anderzijds. In die zin is klassenstrijd—en klassenverschil—een gevoelig onderwerp dat in meer interpersoonlijke en intieme omstandigheden vaak nadrukkelijk wordt vermeden. Denk bijvoorbeeld aan fenomenen als ‘vliegschaamte’, ‘koolstofschuld’ (*carbon guilt*) en gesprekken over je gedrag, dieet en het wel of niet kunnen veroorloven van meer kostbare biologische en duurzaam verbouwde voedingsmiddelen.

Tegen die achtergrond van schuld en stilzwijgendheid is het interessant om op te merken dat het debat over klimaatverandering en klassenstrijd op voorhand gevoerd lijkt te worden op het niveau van de individuele belangen en verantwoordelijkheden van consumenten. Consumenten—nadrukkelijk geen burgers—worden door bedrijven en overheden voorgespiegeld dat ze zich door aanpassingen in hun levensstijl en consumentengedrag kunnen emanciperen (en tegelijkertijd verantwoordelijk worden gehouden voor het dragen van een immense fossiele schuldenlast). Het verleggen van die schuld—door bijvoorbeeld greenwashing-mediacampagnes en het benadrukken van individuele verantwoordelijkheid door een CO₂-voetafdruk (een uitvinding van olie- en gasbedrijf BP)—heeft reële consequenties die zich manifesteren in de vorm van consumentenactivisme of consumentensoevereiniteit. De vraag rest: Ben je als individu daadwerkelijk schuldig als je keuzes maakt binnen een systeem dat uitsluitend bepaalde keuzes toestaat en je tegelijkertijd nergens macht uitoefent op de manier waarop productie en materiaalconsumptie tot stand komen? Met andere woorden, kan je duurzaam leven in een onduurzaam systeem?

What on earth is a carbon footprint?

Every person in the world has one. It's the amount of carbon dioxide emitted due to our daily activities—from washing a load of laundry to driving a car load of kids to school. Find out the size of your household's carbon footprint, learn how you can reduce it, and see how we're reducing ours at bp.com/carbonfootprint. It's a start.

beyond petroleum™

Advertentie van British Petroleum waarin wordt gepleit voor een misleidende gedeelde verantwoordelijkheid voor CO₂-uitstoot door gebruik te maken van een 'koolstofvoetafdruk' (carbon footprint), een term die ze al in 2004 bedachten.

SYSTEEMVERANDERING, GEEN KLIMAATVERANDERING

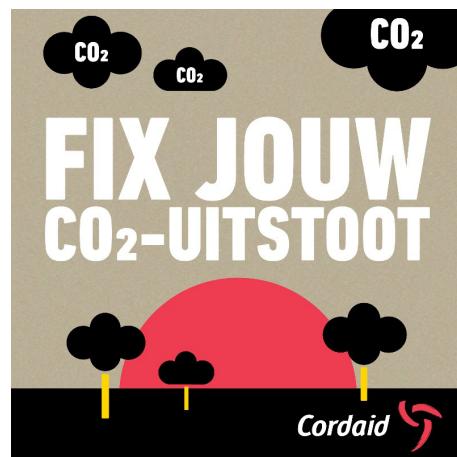
Naast consumentenactivisme is er sprake van een tweede positie in het bredere maatschappelijke debat over het onder ogen zien en beteugelen van antropogene (door de mens veroorzaakte) klimaatverandering, die gestalte krijgt onder de noemer systeemverandering. De notie van en oproep tot systemische verandering is gericht op een kentering in het denken over het weefsel en de fundamentele bouwblokken die de maatschappij vormen, die op dit moment bepaald wordt door het dominante verhaal van het geavanceerd kapitalisme, dat koste wat kost de leefomgeving uitput, ondermijnt en objectiviert ten behoeve van het winstmotief. Pleitbezorgers van systeemverandering richten zich op het formuleren van een tegenpunt op dit dominante verhaal—dat kapitalisten onze overlevingsmiddelen en onze planetaire toekomst ontnemen—door protest, activisme, juridische stappen en het aansturen op een politieke koerswijziging in beleidsvorming dat weeffouten in de samenleving herzielt om te komen tot een fossiel-vrij en duurzaam leefklimaat. Deze beweging die streeft naar radicale systeemverandering kent verschillende gedaantes en houdingen, maar wordt doorgaans gedreven door een basishouding die wetenschappelijke kennis voorstelt (en het belang van technologie en innovatie dat daaruit voortvloeit).

In zijn boek *Climate Change as Class Struggle* (2022) stelt geograaf Matthew T. Huber dat de koolstof-intensieve kapitalistische klasse geconfronteerd moet worden met de disproportionele effecten en schade die zij toebrengt aan het klimaat. Tegelijkertijd poneert Huber dat de klimaatbeweging die pleit voor systeemverandering niet volledig tot wasdom komt en impopulair blijft vanwege een verankering in en mobilisering vanuit een kennisgedreven verhouding tot het klimaat; een groepering die hij omschrijft als de 'professionele klasse'. Huber schrijft: "De professionele klasse richt haar politiek niet op een materiële strijd om hulpbronnen en macht, maar op 'kennis', of het geloof in of de ontkenning van klimaatverandering als zodanig. Deze op kennis-gebaseerde benadering van klimaatverandering manifesteert zich via een proces van leren, begrijpen en vervolgens handelen, waarbij gepleit wordt voor de noodzaak van systemische verandering, klimaatrechtvaardigheid en degrowth."¹ Hoe zou de klimaatbeweging eruitzien wanneer deze zich in mindere mate zou concentreren op kennis maar op macht? Hoe maak je aanspraak op een breder klimaatbewustzijn—in en tussen verschillende bevolkingslagen—that het terugdringen van de koolstofuitstoot associeert met een hogere welzijnsstandaard en dus een beter leven?

DE OPKOMST VAN EEN ECOLOGISCHE KLASSE

Waar Huber spreekt over het belang van een proletarische ecologie die centraal en breed gedragen is en voortkomt uit het vakbondswezen, voorspelde de recent overleden filosoof Bruno Latour aan het einde van zijn leven de opkomst van een zogenaamde 'ecologische klasse'. Voor Latour hangt de opkomst van een ecologische klasse meer dan ooit samen met een vraag die gaat over de bewoonbaarheid van de planeet (die ons ontnomen wordt), meer dan een discussie die zich beperkt tot productie, materiaal en de distributie van middelen. Het vormen van lokale initiatieven en collectieven die strijd van onderop leveren staat hierin centraal, stelt Latour, om je te verzetten vanuit een plek waartoe je behoort, richting de politiek die momenteel faalt om een collectief verlangen te scheppen om gezamenlijk het hoofd te bieden aan de negatieve gevolgen van klimaatverandering. Waar de grenzen van de politiek steeds rekbaar blijken, zijn de grenzen van ecosystemen daarentegen onbuigzaam. In dat licht is het essentieel om na te denken over de ecologische politiek van de arbeidersklasse, als een poging om democratische controle over levensbehoeften terug te vorderen. Voorbij kennis lijkt het hier te gaan over het belang van solidariteit dat zich dwars door verschillen heen richt op een *politiek van meer*, of in andere woorden, we moeten voor, met en door de arbeidersklasse een meer standaard politiek over klimaatverandering formuleren, één die een beroep doet op alledaagse materiële zorgen, aangezien die ecologie het meest van belang is in het levensonderhoud van mensen.

Kunst is een belofte van andere werelden, maar het is in de werkelijke, door ons geleefde wereld dat beloften moeten worden nagekomen door deel te

Advertentie van Cordaid voor een campagne waarbij men hun eigen CO2 uitstoot kan berekenen.

Demonstranten plaatsen reusachtig billboard bij het hoofdkantoor van Shell in Londen, 2023. Foto door Chris J. Ratcliffe/Greenpeace.

¹ Matthew T. Huber, *Climate Change as Class War: Building Socialism on a Warming Planet* (Londen/New York: Verso, 2022), 5.

nemen aan de strijd die nodig is om deze leefwereld te transformeren. De realisatie dat het kapitalisme een mondiaal en totaliserend systeem is betekent dan ook niet dat er geen ander verhaal mogelijk is. Met PARADOXES OF PLENTY committeert RADIUS zich aan een doorlopend gesprek over wat deze *politiek van meer* in kan houden. Door na te denken over ruimtes die niet geïndexeerd kunnen worden op de vectors van het geavanceerd kapitalisme—dat wil zeggen: wat ligt er buiten het gedwongen worden om te overleven via de markt—ontwikkelt RADIUS een programma waarbij kunst op het snijvlak van klassenstrijd en klimaatverandering zich verbindt met het idee van verlangen als een vorm van overvloed (in plaats van verlangen als een niet te stillen tekort).

Extinction Rebellion protest, geleid door de slogan "Ecology over Economy".

AGENDA

**8 DECEMBER—
23 FEBRUARI**

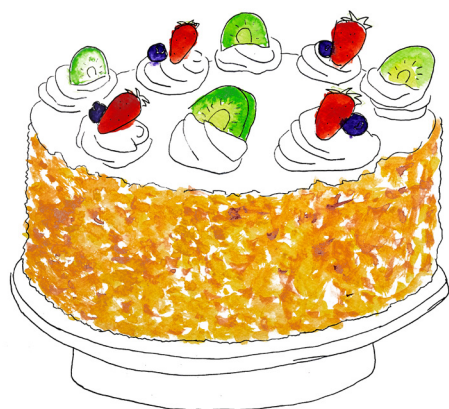
MAARTEN BEL: WENSWERKEN — Kunstenaarsinterventie en -presentatie

PARADOXES OF PLENTY trapt af met de kunstenaarspresentatie MAARTEN BEL: WENSWERKEN, een initiatief dat gekoesterde wensen en verlangens van inwoners van Delft participatief vervult en waarbij empathie, onbaatzuchtigheid en wederkerigheid centraal staan.

Voor het project WENSWERKEN worden inwoners van Delft uitgenodigd om een wens (voor zichzelf of een ander) in te dienen bij RADIUS. Kunstenaar Maarten Bel vertaalt vervolgens deze persoonlijke wensen in tekeningen, waarop de desbetreffende wens afgebeeld staat. Deze tekeningen worden daarna te koop aangeboden bij RADIUS, in een daarvoor speciaal ingerichte en vrij toegankelijke stadsgalerie in de entreeruimte van de watertoren. Bezoekers van de stadsgalerie kunnen een tekening van een wens waardoor zij geraakt zijn aanschaffen, waarbij de prijs van de tekening gelijk staat aan de kosten van het in vervulling laten gaan van de afgebeelde wens. De opbrengst van elk verkocht kunstwerk wordt gebruikt om de afgebeelde wens in vervulling te laten gaan en wordt door Maarten Bel persoonlijk afgeleverd bij de indiener. Op deze manier heeft WENSWERKEN het doel om individuele verlangens om te zetten in tastbare en concrete acties.

WENSWERKEN streeft ernaar de sociaaleconomische druk te verlichten waarmee bewoners uit Delft vaak dagelijks te maken hebben. Denk bijvoorbeeld aan druk bij het voldoen aan huishoudelijke behoeften met een beperkt budget, of het vervullen van schijnbaar kleine maar niet minder betekenisvolle wensen, zoals het aanschaffen van een verjaardagstaart, het vervangen van een kapotte wasmachine, of het mogelijk maken van een gedeelde ervaring buiten de beslommingen van het dagelijks leven. Deze kleine gebaren, hoe bescheiden ook, spelen een belangrijke rol in het verlichten van de emotionele en financiële lasten van inwoners van Delft. Het project benadrukt hiermee ook de spontane en humane aard van deze kleine daden van vriendelijkheid, onbaatzuchtigheid en wederkerigheid, die tegelijkertijd het belang van empathie benadrukken in een wereld die vaak wordt gedomineerd door materiële beperkingen en individualisme.

MAARTEN BEL: WENSWERKEN vormt tevens het startschot voor DE CLUB VAN DELFT, een meerjarig educatief gemeenschapsproject van RADIUS, ontwikkeld voor en met inwoners van Delft-West. Het project verbindt klimaatverandering aan sociaaleconomische ongelijkheid en stimuleert intergenerationale samenwerking door kunst, social design en co-creatie. Door middel van verschillende actiegroepen wordt gewerkt aan bewustwording rond klimaatrechtvaardigheid en maatschappelijke transformatie. DE CLUB VAN DELFT richt zich specifiek op lokale uitdagingen, zoals de ongelijkmatige impact van klimaatbeleid op arme huishoudens en vrouwen in Delft. Het doel is om handelingsperspectief te bieden en klimaatrechtvaardigheid op wijkniveau te bevorderen. De eerste fase, gepland voor 2024-2025, dient als basis voor een doorlopend programma binnen RADIUS.

IN DE SERIE WENSWERKEN:

TAART 'VOOR DIMITRI'

PRIJS TAART: €30,-
PRIJS WENSWERK: €30,-

19 DECEMBER

RADIUS MENSA: Gezond voedsel als basisvoorziening — Gespreksavondmaaltijd met Public Food

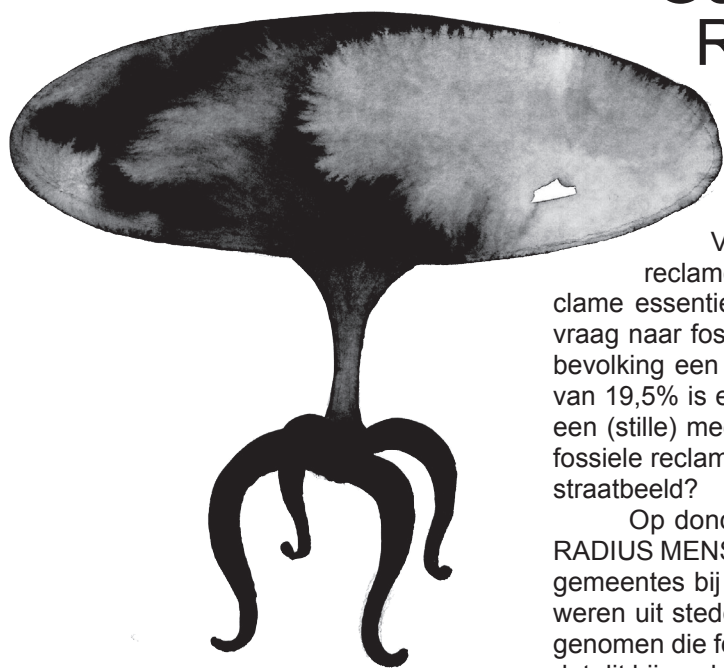
Waarom hebben we eigenlijk ons hele voedselsysteem uitbesteed aan commerciële bedrijven? Voedselbedrijven maken miljarden aan winst, terwijl één op de zeven Nederlanders onvoldoende gezond voedsel tot hun beschikking heeft, waarbij het voor minderbedeelden vaak makkelijker en goedkoper is om ongezond voedsel te kopen. Met dit gegeven in het achterhoofd pleit PUBLIC FOOD ervoor om van goed en gezond eten een basisvoorziening te maken, net zoals dat nu het geval is met kinderopvang, openbaar vervoer en schoon

drinkwater. Naast acties om dit onder de aandacht te brengen heeft PUBLIC FOOD in Rotterdam-Zuid MENSEN MENSEN opgericht: een plek waar je gezonde maaltijden kunt afhalen voor snackbarprijzen, zelf onder begeleiding van een kok maaltijden voor de hele week kunt bereiden, en waar er kooklessen voor kinderen worden georganiseerd.

Op donderdag 19 december verzorgt MENSEN MENSEN de maaltijd voor de eerste RADIUS MENSEN en gaan zij met het publiek in gesprek over hoe de organisatie ontstaan en gegroeid is, en hoe we ons kunnen verenigen om ervoor te zorgen dat gezond voedsel een basisvoorziening wordt.

Vanaf december 2024 start RADIUS met een maandelijks terugkerende reeks gespreksavonden: de RADIUS MENSEN. Iedere laatste donderdag van de maand verzorgt RADIUS een veganistische maaltijd en nodigt een spreker of initiatief uit voor een avond in het teken van één onderwerp gerelateerd aan klimaatverandering en hun lokale, persoonlijke aanpak daarvan. Van alledaags activisme tot klimaatdepressie, van de psychologische impact van klimaatrapporten tot het belang van burgerinitiatieven en -beraden: allerlei onderwerpen komen aan bod. Kom langs en schuif aan voor een goed gesprek en een maaltijd!

23 JANUARI

RADIUS MENSEN: Verbod op fossiele reclame — Gespreksavondmaaltijd met Reclame Fossielvrij

Gemiddeld zien Nederlanders tot wel vijfduizend commerciële boodschappen per dag. Een aanzienlijk deel daarvan bestaat uit fossiele reclame's die fossiele producten zoals vliegvervoer, cruises en auto's met een fossiele brandstofmotor aanprijzen.

Volgens gedragswetenschappers ondermijnen juist deze fossiele reclames het klimaatbeleid: zij stellen dat een verbod op fossiele reclame essentieel is binnen een pakket aan maatregelen dat nodig is om de vraag naar fossiele brandstof te beperken. In Nederland steunt 41,1% van de bevolking een dergelijk verbod op fossiele reclame. Slechts een kleine groep van 19,5% is er enigszins of actief op tegen. Dat betekent dat er in Nederland een (stille) meerderheid is voor een verbod. Waarom zien we dan nog zoveel fossiele reclames en hoe kunnen we ervoor zorgen dat deze verdwijnen uit het straatbeeld?

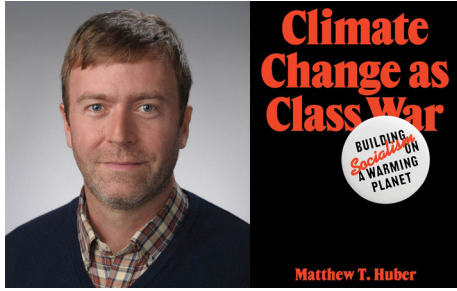
Op donderdag 23 januari schuift RECLAME FOSSIELVRIJ aan bij de RADIUS MENSEN. RECLAME FOSSIELVRIJ zet campagnes op en ondersteunt gemeentes bij het opstellen en aannemen van wetten om fossiele reclame te weren uit steden en gemeentes. Zo heeft Den Haag recentelijk een wet aangenomen die fossiele reclame uit de stad weert. Hoe kunnen we ervoor zorgen dat dit bijvoorbeeld ook in Delft—waar er overigens al wel in de gemeente over wordt gesproken—gebeurt?

23 JANUARI

KLIMAATVERANDERING ALS KLASSENOORLOG: Het opbouwen van socialisme op een opwarmende planeet door Matthew T. Huber

Op 23 januari 2025 heeft RADIUS het genoegen professor Matthew T. Huber te verwelkomen voor een lezing naar aanleiding van zijn laatste publicatie *Climate Change as Class War: Building Socialism on a Warming Planet* (Verso Books, 2022) / *Klimaatverandering als klassenoorlog* (EPO, 2024).

In deze publicatie betoogt Huber dat de klimaatcrisis niet kan worden opgelost tenzij er een wijdverbreid bewustzijn is van de rol die klasse daarin speelt. Hij pleit voor een confrontatie met de koolstofintensieve kapitalistische klasse, die de belangrijkste aanjager is van klimaatverandering. Daartoe stelt

hij een klimaatpolitiek voor die de overgrote meerderheid van de samenleving aanspreekt: de arbeidersklasse. Op dit moment wordt de klimaatbeweging vaak met minachting bekeken en is deze vooral geworteld in de professionele klasse, die niet in staat is om de klimaatcrisis in haar eentje het hoofd te bieden. Met die reden verbindt Huber klimaat, arbeid en socialisme in zijn betoog om te streven naar het vormen van vakbonden in de energie-industrie en een vorm van planetaire solidariteit van de arbeidersklasse.

Matthew T. Huber is hoogleraar aan de afdeling Geografie en Milieu aan de Universiteit van Syracuse. Zijn onderzoek richt zich op politieke economie, historische geografie, energie en kapitalisme en klimaatpolitiek. Hij is de auteur van *Lifeblood: Oil, Freedom and the Forces of Capital* (University of Minnesota Press, 2013) en *Climate Change as Class War: Building Socialism on a Warming Climate* (Verso Books, 2022) / *Klimaatverandering als klassenoorlog* (EPO, 2024).

30 JANUARI

WIE IS ER SCHULDIG?— Panelgesprek over de kapitalistische klasse, klassenbewustzijn, politieke vervreemding, greenwashing, de fossiele schuldenlast, het accumuleren van rijkdom en systeemverandering

De verantwoordelijkheid voor en de gevolgen van klimaatverandering zijn asymmetrisch en ongelijk verdeeld tussen verschillende sociale klassen. Binnen dit geheel vormt de kapitalistische klasse slechts een klein deel van de wereldbevolking, dat terwijl ze de gekende ecologische ineenstorting disproportioneel verergert door productie-, consumptie- en informatiesystemen op te leggen die, naast de ongekennde uitputting van de planeet, de verantwoordelijkheid voor deze schuldenlast verlegt naar individuele consumenten en zo het klassenbewustzijn en de solidariteit actief ondermijnen. Ze doen dit door middel van ontwijkende, vervreemdende en schuldzoekende strategieën, waaronder bijvoorbeeld greenwashing en de CO₂-voetafdruk.

Dit panel probeert te onthullen hoe en door wie rijkdom wordt vergaard ten koste van ecologische achteruitgang, terwijl de ongelijkheid tussen klassen zich steeds dieper verankert in toenemend gepolariseerde samenlevingen. Hoe wordt het schuldgevoel over klimaatverandering en koolstofuitstoot gedistribueerd en versterkt via de politiek en de mainstream media? Op welke wijze kunnen we de horizon van winstmotief en winstmaximalisatie verleggen? Hoe kunnen we een collectief front vormen voor systemische verandering? In de woorden van geograaf Matthew T. Huber: Hoe kunnen we klimaatverandering niet langer zien als een 'kostenpost' die we moeten dragen of waaraan we ons moeten aanpassen, maar als een crisis die fundamentele sociale en politieke transformaties vereist die zowel het leven van mensen als dat van meer-dan-mensen verbetert?

13 FEBRUARI

UPGRADEN OF STERVEN? — Panelgesprek over de angsten van de professionele klasse, consumentenactivisme, koolstofschuld, privilege, kennis, klimaatbewustzijn en de valkuilen van technologie en innovatie bij klimaatadaptatie

Wat zijn de beperkingen van klimaatpolitiek wanneer deze uitsluitend over kennis van zaken gaat? In zijn boek *Climate Change as Class War* (2022) schrijft geograaf Matthew T. Huber over een aparte sociale klasse die hij omschrijft als de 'professionele klasse'. Mensen die tot deze klasse behoren, kunnen vanuit marxistisch oogpunt worden gedefinieerd als cognitieve arbeiders, die in het bezit zijn van diploma's, certificaten en andere referenties waarmee ze navigeren op de arbeidsmarkt. Huber schrijft: De professionele klasse richt haar politiek niet op een materiële strijd om hulpbronnen en macht, maar op 'kennis', of het geloof in of de ontkenning van klimaatverandering als zodanig. Deze op kennis-gebaseerde benadering van klimaatverandering manifesteert zich via een proces van leren, begrijpen en vervolgens handelen, waarbij gepleit wordt voor de noodzaak van systemische verandering, klimaatrechtvaardigheid en degrowth."¹

Dit panel richt zich op de wijze waarop de professionele klasse omgaat met de negatieve gevolgen van klimaatverandering. Het panel legt de nadruk op twee belangrijke houdingen: aan de ene kant koolstofschuld (*carbon guilt*) en consumentenactivisme (*consumer sovereignty*), en aan de andere kant een bijna blind vertrouwen in technologie als katalysator voor transformatie op weg naar een rechtvaardige en duurzame wereldecologie.

Welke op kennis-gebaseerde impuls laat de professionele klasse in de waan dat zij degenen zijn die hoofdzakelijk verantwoordelijk zijn voor klimaatverandering (koolstofschuld, vliegschaamte, moralisme van de deugdenethiek), terwijl bijvoorbeeld productie aantoonbaar de consumptiekeuzes beperkt? Met welke middelen kan de verspreiding van kennis worden gekoppeld aan (en omgebogen naar) een strategie van massamobilisatie van de arbeidersklasse tegen degenen die daadwerkelijk verantwoordelijk zijn voor het huidige klimaatregime? Hoe kan de professionele klasse opnieuw aansluiting vinden bij de notie van een breed klassenbewustzijn rond het klimaat dat het terugdringen van CO₂-uitstoot associeert met een beter leven, in het besef dat de strijd tegen klimaatverandering eerder een kwestie van macht is dan van kennis?

20 FEBRUARI

RADIUS MENSA: Alledaags activisme— Gespreksavondmaaltijd met Christopher F. Julien

Klimaatactivisme wordt steeds zichtbaarder in de Nederlandse samenleving. Van groeperingen als Extinction Rebellion die de A12 blokkeren om te protesteren tegen fossiele subsidies, de komst van cruiseschepen onmogelijk maken door een sluis bij IJmuiden te blokkeren, of protesteren in de haven van Rotterdam, tot Fossil Free Culture dat actievoert tegen culturele instellingen die

¹ Matthew T. Huber, *Climate Change as Class War: Building Socialism on a Warming Planet* (Londen/New York: Verso, 2022), 5.

23 FEBRUARI

fossiele subsidies ontvangen: klimaatactivisme is inmiddels doorgedrongen tot de haarvaten van onze huidige samenleving!

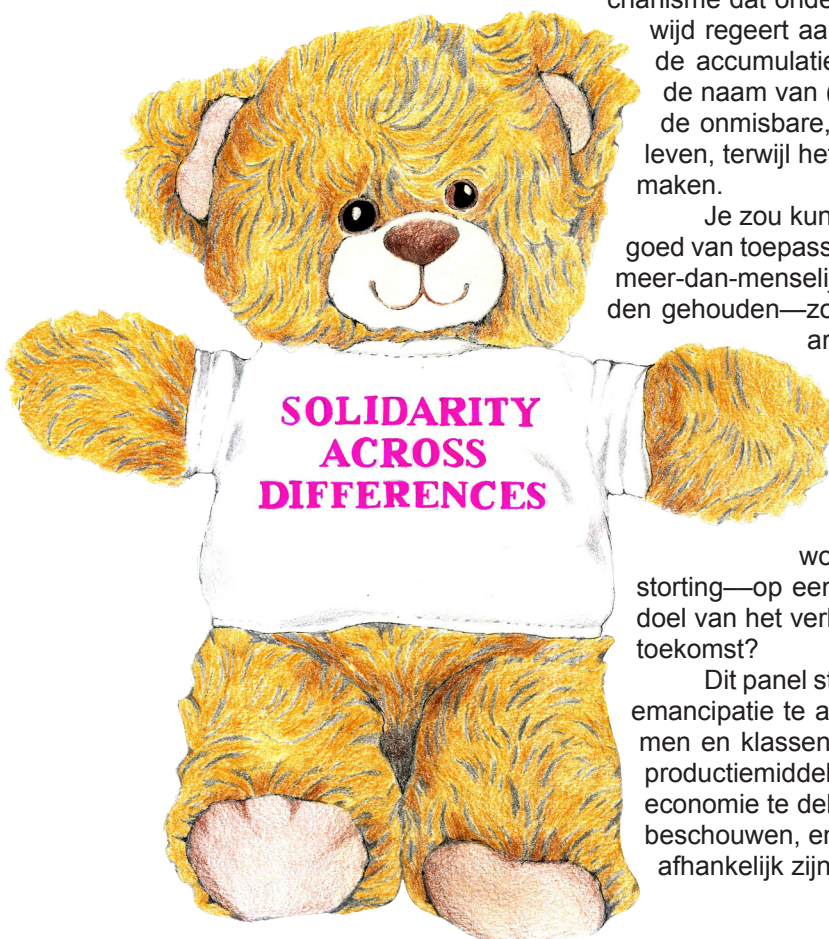
Naast deze meer zichtbare vormen van activisme zijn er ook andere vormen van activisme mogelijk, die zich begeven tussen consumentenactivisme en systeemverandering. Op 20 februari schuift Christopher F. Julien aan bij de RADIUS MENSA. Julien is activist, onderzoeker en schrijver van het boek *Alledaags Activisme* (2024), waarin hij aan de hand van tal van wetenschappelijke, filosofische en persoonlijke inzichten laat zien dat we veel meer kunnen dan we denken als we activistisch kijken naar onze dagdagelijkse bezigheden. Zo toont Julien hoe er potentie zit in juist die momenten en plekken waar we met elkaar in contact staan, zoals bijvoorbeeld voetbalverenigingen, en hoe een kleine verandering daar een groot effect kan hebben.

SOLIDARITY ACROSS DIFFERENCES: Op weg naar een planetaire ecologische arbeidersklasse — Panelgesprek over ecosocialisme, meer-dan-menselijk vakbondswerk, proletarische ecologie, degrowth, de ecologische klasse en verlangen als overvloed

We leven in een tijd waarin de mens wordt gezien als een puur biologisch mechanisme dat ondergeschikt is aan een economisch script dat ons wereldwijd regeert aan de hand van de figuur van de *homo economicus*, die de accumulatie van materiële welvaart praktiseert en normaliseert in de naam van (economische) vrijheid. Kapitaal wordt geprojecteerd als de onmisbare, empirische en metafysische bron van al het menselijk leven, terwijl het meer-dan-menselijke slechts een middel is om winst te maken.

Je zou kunnen stellen dat de omstandigheden van arbeiders evengoed van toepassing zijn op niet-menselijke levensvormen. Wat als we het meer-dan-menselijke—zonder wie ons leven niet in stand zou kunnen worden gehouden—zouden beschouwen als medearbeiders, wiens leven als arbeid wordt verricht en die aan nog ergere uitbuiting worden blootgesteld dan mensen? De waarheid is dat we het ons niet langer kunnen veroorloven om te strijden voor collectieve politieke en economische emancipatie zonder het meer-dan-menselijke op een rechtvaardige manier te betrekken. Hoe kunnen we de asymmetrieën binnen de arbeidersklasse—zowel in termen van verantwoordelijkheid als directe gevolgen van ecologische ineenstorting—op een eerlijke manier hanteren met het gemeenschappelijke doel van het verlangen naar een leefbare, evenwichtige en overvloedige toekomst?

Dit panel streeft ernaar de historische verbeelding van proletarische emancipatie te activeren en een politieke verbeelding tussen levensvormen en klassen te inspireren. Een soort verbeelding die ernaar streeft productiemiddelen te democratiseren, de natuur, de maatschappij en de economie te dekoloniseren en niet langer uitsluitend als handelswaar te beschouwen, en een duurzame inbedding in de ecologieën waarvan we afhankelijk zijn opnieuw te animeren.

JAARPROGRAMMA 2024

DE GRENZEN AAN GROEI

TUSSEN SYSTEEMVERANDERING EN CONSUMENTENACTIVISME

[...] Het avontuur van de afgelopen drie eeuwen kan worden samengevat in het verhaal van een dubbele verplaatsing: van economie naar ecologie. Twee vormen van vertrouwde habitats, oikos: we weten dat de eerste onbewoonbaar is geworden en de tweede nog niet klaar voor ons is. De hele wereld is gedwongen over te stappen op 'De Economie', waarvan we nu weten dat het slechts een utopie is—of beter gezegd een dystopie, zoiets als opium voor het volk. Er wordt nu van ons gevraagd om plotseling met onze bagage naar de nieuwe woonplaats te verhuizen die 'Ecologie' wordt genoemd en die aan ons is verkocht omdat deze beter bewoonbaar en duurzamer is, maar die op dit moment niet méér vorm of inhoud heeft dan De Economie, die we zo graag achter ons willen laten. [...] We zijn reizigers op doorreis, als ontheemde massa's die momenteel ronddwalen tussen de dystopie van de economie en de belofte van de ecologie, en behoefte hebben aan een stedenbouwkundige die een onderkomen voor ons kan ontwerpen en ons tekeningen kan laten zien van een tijdelijke woonruimte op Aarde.¹

In 1972 verscheen het inmiddels vermaarde rapport *De Grenzen aan Groei*, gepubliceerd door de Club van Rome. Opgericht door een groep intellectuelen en grootindustriëlen, gaf deze club opdracht aan een team MIT-wetenschappers, onder leiding van Donella en Dennis Meadows, om het verband tussen de exponentiële groei van onze materiële consumptie en de gevolgen hiervan voor het klimaat en milieu op Aarde te onderzoeken. Het rapport, voor het eerst gebaseerd op computersimulaties, gaf een prognose en een uitwerking van een aantal scenario's over de toekomst van grondstof- en voedselverbruik. De premisse van het rapport: binnen een aantal decennia raken de grondstofvoorraden op Aarde uitgeput. Destijds heeft het rapport van de Club van Rome grote impact in Nederland. Om de Aarde leefbaar te houden moeten we de economische groei beheersen, verkondigen prominente politici als Joop den Uyl: "De ongebreidelde werking van het winstmotief heeft geleid tot een omhoogtorende produktie van parasitaire aard. Wij dachten rijk te worden, maar wij werden arm, arm aan beschikbaar leefmilieu, aan welzijn".² Nu, inmiddels vijftig jaar later, is de uitvoering van de kernboodschap van het rapport naar de achtergrond gedreven en weerbarstig gebleken. Dat komt onder meer door kortetermijndenken in de politiek, rond het begrotingstekort en werkgelegenheid, de opkomst van de neoliberale doctrine waarin iedereen profiteert van meer groei door het *trickle-down*-mechanisme, en de lobby van grote bedrijven om winstmaximalisatie op de eerste plek te zetten.

Met het rapport *De Grenzen aan Groei* als ankerpunt ontwikkelt RADIUS in 2024 een programma dat de verhoudingen tussen economie en ecologie beproeft. Aan de hand van een vijftal tentoonstellingen en een publieks- en educatieprogramma, stellen we ons het doel om tegenwicht te bieden aan de globale en totaliserende werking van het geavanceerd kapitalisme als heersend economisch systeem. Door het inzetten van de verbeeldingskracht en het voorstellend vermogen van kunstenaars en andere belanghebbenden willen we met dit jaarprogramma de begripsbepaling van waarde, verlangen, overvloed en schaarste herzien in het licht van klimaatverandering en ecologisch verval. Hoe kunnen we weerstand bieden tegen de totaliserende werking van kapitalisme en welzijn prioriteren boven winstmotief?

¹ Bruno Latour, *An Inquiry into Modes of Existence: An Anthropology of the Moderns* (Cambridge en Londen: Harvard University Press, 2013), 23.

² Jaap Tielbeke, *We Waren Gewaarschuwd*, (Amsterdam: Das Mag, 2022), 27.

CONTEXT

Het concept van vooruitgang is failliet. Het maakt deel uit van de achttiende-eeuwse verlichtingsfilosofie die verkondigde dat kapitalistische ontwikkeling de wereld welvaart zou brengen. Achter het idee van vooruitgang ging de veronderstelling schuil dat het sociale leven, te beginnen met economische activiteiten, georganiseerd zou worden volgens rationele, wetenschappelijke principes. Het kind van de wetenschappelijke revolutie was de industrie, die enorme hulpbronnen vrijmaakte en alle taken moest verbeteren die nodig zijn voor onze reproductie. Dit betekende een volledige devaluatie van het verleden. De heersende gedachte was dat verbetering alleen in de toekomst zou plaatsvinden; kennis en gewoonten uit het verleden werden volledig gedevalueerd.³

De huidige sociaal-economische en politieke paradigma's binnen het geavanceerd kapitalisme zijn allemaal onverminderd gebaseerd op de veronderstelling dat economische groei noodzaak is om het welvaartspeil te handhaven. Daarin leidt economische groei tot een toename van reële productie—wat een negatief effect heeft op zowel de samenleving als de leefomgeving en het klimaat—omdat het impliceert dat het bruto binnenlands product (BBP) als economische indicator exponentieel moet toenemen, aangezien we anders in een economische recessie terechtkomen. Nog altijd wringen overheden en bedrijven zich in de vreemdste bochten om de groei van de materiële welvaart te verantwoorden en stimuleren. Economische groei als de enige maatstaf voor vooruitgang, ontwikkeling en sociale welvaart, gemeten aan de hand van het BBP, is daarmee de obsessie van overheden, politici en beleidsmakers geworden, geleid door de gedachte dat toenemende economische groei de voorwaarden schept voor een beter leven, armoede uitroeit en de werkloosheid terugdringt. Dat het BBP geen onderscheid maakt tussen goede en slechte economische activiteiten en dat een hoger BBP direct correleert met een hogere CO₂-uitstoot wordt veelal buiten beschouwing gelaten. Zoals wetenschapper en voorstander van het Groene Groei-principe Sam Fankhauser stelt is “het BBP een waardeloze maatstaf voor menselijk geluk: het is een maatstaf voor productie, geen maatstaf voor menselijk geluk. Een auto-ongeluk is goed voor de groei van het BBP.”⁴ In aanvulling hierop definiëren overheden, politici en beleidsmakers ‘gezondheid’ in een economie nog steeds als een stabiele en hoge groeisnelheid. Volgens deze paradigma's zullen beperkingen en tekorten aan energie-, hulpbronnen en ‘symptomen’ zoals klimaatverandering die groei in de weg staan worden overbrugd zodra ze zich weten te transformeren door middel van innovatie en de inzet van nieuwe technologie. Deze manier van denken wordt vaak ‘technologisch optimisme’ of ‘veerkrachtspolitiek’ (*resilience politics*) genoemd: het stabiliseren van een uitsluitend mensgericht systeem, ten behoeve van het behoud van het gekende niveau van welzijn. Al rest de vraag: rekken we met technologische innovatie niet slechts de grenzen op van een systeem dat al overbelast is, zeker wanneer de overmatige schuldenlast aan de fossiele-brandstofeconomie hiermee in stand gehouden wordt?

In tegenstelling tot het algemene kader van economische groei zijn er de laatste decennia nieuwe economische modellen ontwikkeld, waarvan de ‘circulaire economie’, ‘groene groei’ en de ‘donuteconomie’ de bekendste voorbeelden zijn. Gechargeerd gesteld zouden pleitbezorgers van de ‘circulaire economie’ ons recycling zonder restanten voorspiegelen, waar de voorstanders van ‘groene groei’ er van overtuigd zijn dat er altijd oplossingen bestaan om economische groei op enigerlei wijze los te koppelen van vervuiling en ecologische destructie.⁵ Ondanks dat deze modellen wel degelijk normatief, dat wil zeggen, binnen planetaire grenzen opereren, een begrenzing van groei en het winstmotief voorstellen, en duurzame groei zoals die van loonstijging aanmoedigen, blijft het de vraag of deze modellen ideaal en adequaat genoeg zullen zijn om de doelen (binnen de beperkte tijd) van het Akkoord van Parijs te halen.

Het programma van RADIUS is er in 2024 op gericht om de noodzaak van een groter economisch bewustzijn ten opzichte van ecologische effecten en afhankelijkheden te onderstrepen, en, vice versa, de noodzaak om ecologie meer bestendig te maken voor economische krachten, prikkels en beperkingen. Een dergelijke alomvattende benadering is noodzakelijk om een kentering in het bewustzijn teweeg te brengen, aangaande de schijntegenstelling tussen zorg voor de leefomgeving en zorg voor onszelf. Binnen het maatschappelijke en politieke debat over de verhouding tussen welzijn, klimaat en economie tekent zich er nog een tweede ogenschijnlijke tweedeling af, tussen de noodzaak van systeemverandering enerzijds, en het belang van consumentenactivisme an-

3 Interview met Silvia Federici door Sara Buraya Boned, *Degrowth and Progress*, L'Internationale, 2021, 42.

4 Citaat van Sam Fankhauser uit het panelgesprek ‘How to Save the Planet: Degrowth versus Green Growth?’ (2022), met Jason Hickel en gemodereerd door Kate Raworth.

5 Geparafraseerd uit Lisa Doeland, ‘We waren gewaarschuwd, maar we hebben niet geluisterd’, Groene Amsterdammer, februari 2022.

derzijds. Bij systeemverandering wordt prioriteit gegeven aan het herstellen van sociaal-economische weeffouten binnen bestaande systemen, het omverwerpen van precies die bestaande systemen, en het voorstellen van alternatieven daarvoor: het is een scala aan voorstellen gericht op klimaatbeleid dat recht doet aan ecologische en sociale grenzen. Bij consumentenactivisme wordt de verantwoordelijkheid voor systeemverandering juist bij consumenten gelegd, gericht op het emanciperen van consumenten en deze door individuele impact (door aanpassingen in koopgedrag en leefstijl) gezamenlijk een positieve bijdrage te laten leveren aan de klimaattransitie en de bestendiging van de leefomgeving. In beide houdingen verschilt de eindverantwoordelijke: is de overheid of de consument leidend?

In 2024 kijkt RADIUS naar het spanningsveld tussen systeemverandering en consumentenactivisme en vraagt zich af: Hoe doorbreek je de 'illusie van machteloosheid' bij consumenten en burgers, immers: hoe kan je duurzaam leven in een onduurzaam systeem, waarbij de Nederlandse overheid bijvoorbeeld al meer dan veertig miljard aan fossiele subsidies uitkeert? Anderzijds: hoe zorg je ervoor dat welvarende mensen een politieke boodschap—van schaarste en (zelf)opgelegde begrenzing—ter harte nemen die ze onwelgevallig is, zelfs wanneer het merendeel van de wereldbevolking alleen maar kan dromen van een grotere CO₂-voetafdruk? Bestaat er een economie die een samenleving, in de breedste zin van het woord, kan voorzien in het idee van welzijn, welvaart en overvloed, weliswaar gebonden aan ecologische grenzen, of is een dergelijk systeem een illusie? Hoe verleggen we de horizon van (groene) groei en winst-maximalisatie naar een meer holistisch economisch systeem waarin aandeelhouders plaatsmaken voor belanghebbenden en consumenten voor burgers, die op een wederkerige en onbaatzuchtige wijze bemiddelen tussen ecologische en economische belangen?

DE GRENZEN AAN GROEI, Hoofdstuk 3
PARADOXES OF PLENTY
— Over Klimaatverandering, Klassenstrijd en Verlangen
8 december 2024 — 23 februari 2025

PARADOXES OF PLENTY

Samenstelling: Niekolaas Johannes Lekkerkerk, met bijdragen van Boutaina Hammana, Sergi Pera Rusca en Daan Veerman

Tekst: Boutaina Hammana, Niekolaas Johannes Lekkerkerk, Sergi Pera Rusca en Daan Veerman

Vertaling: Boutaina Hammana, Niekolaas Johannes Lekkerkerk, Sergi Pera Rusca en Daan Veerman

Eindredactie: Niekolaas Johannes Lekkerkerk

Grafisch Ontwerp: Sabo Day en Augustinas Milkus

RADIUS TEAM

Directeur en Curator: Niekolaas Johannes Lekkerkerk

Assistent Curator: Sergi Pera Rusca

Projectleider Productie: Pilar Mata Dupont

Projectleider Educatie: Boutaina Hammana

Marketing, Communicatie en PR: Daan Veerman

Kantoormedewerker: Suzanne Voltaire

Technische Ondersteuning: Menno Verhoef

Het jaarprogramma DE GRENZEN AAN GROEI van RADIUS in 2024 is mede mogelijk gemaakt door steun van:

Mondriaan Fonds

Gemeente Delft

Gieskes-Strijbis Fonds

Stichting Zabawas

Van der Mandele Stichting

Stichting Mr. August Fentener van Vlissingen Fonds

We bedanken ze allemaal hartelijk voor hun steun!

MAARTEN BEL: WENSWERKEN en DE CLUB VAN DELFT zijn mogelijk gemaakt door steun van:

FONDS21

Gemeente Delft

Stichting DOEN

RADIUS

Centrum voor Hedendaagse Kunst en Ecologie

Kalverbos 20

2611 XW Delft

Nederland

info@radius-cca.org

www.radius-cca.org

RADIUS MENSA

MAANDELIJKSE PUBLIEKE KANTINE MET EN
OVER KLIMAATKOST